

Кочерга С. О.

<https://orcid.org/0000-0002-0784-6848>

Національний університет «Острозька академія»

ГЕРОНТОЛОГІЧНІ МОТИВИ В ПІЗНІЙ ЛІРИЦІ ІРИНИ ЖИЛЕНКО

Стаття присвячена дослідженню геронтологічних мотивів у пізній поетичній творчості Ірини Жиленко, зокрема у збірках «Цвітіння сивини» (2003) та «Світло вечірнє» (2010). Її метою є аналіз своєрідності авторського художнього відображення динамічного процесу старіння жінки-інтелігентки у світлі літературознавчої геронтології – відносно нової галузі в українській гуманітаристиці. Здійснено стислий огляд праць, які лягли в основу міждисциплінарних підходів до вивчення вікових змін, репрезентованих в художніх текстах, зокрема Сімони де Бовуар, Сари Фалкус, Кетлін Вудворд та інших представників геронтологічних студій. Акцент зроблено на ліриці як маргіналізованому сегменті геронтологічних студій, у межах якої літня людина постає не об'єктом спостереження, а суб'єктом саморефлексії.

У статті простежено трансформацію ліричної героїні, зміну її внутрішнього світу та пріоритетів на завершальному етапі життєвого шляху. Аналіз двох останніх збірок Ірини Жиленко дозволяє диференціювати різні етапи геронтогенезу: від спокійного прийняття вікових змін і радості споглядання природи в «Цвітінні сивини» до глибокої самотності, відчуження від світу та медитацій в очікуванні смерті у «Світлі вечірньому». Обґрунтовано закономірність іділічного трактування відсутності перспектив, що зумовлює вище цінуння миттєвостей сучасного та імпульсів спогадів. Однак поступово починає переважати фіксація болісної девальвації радощів життя. Схарактеризовано психологічну майстерність авторки у відтворенні цілого діапазону станів особистості в кризовому віці, різнобічність саморозкриття ліричної героїні, переосмислення часу та тілесності. Звуження просторових координат існування виразно ілюструє провідний дискурс домівки, тепле трактування звичного інтер'єру. Виокремлено тенденцію згасання бажань, тяжіння до тиші та мовчання. Наголошено на трансформації письменницької ідентичності на схилі літ, визначено основні віхи еволюції ставлення до творчості та мистецтва. Дослідження підтверджує значущість ліричного самовираження для осмислення самотності трансформаційних процесів людини третього віку, її прийняття втрати сил, екзистенційні переживання та пошуки сенсів перед обличчям смерті. Дослідження вписує доробок Ірини Жиленко у контекст світової літературної геронтології та доводить оригінальність українського внеску в цю галузь, особливо в аспекті репрезентації жіночого голосу.

Ключові слова: літературознавча геронтологія, гетерогенез, пізня лірика, жіночий досвід, лірична героїня.

Постановка проблеми. Літературознавча геронтологія є відносно новою галуззю в українській гуманітаристиці. Утім, образи старих людей, безперечно, стали невід'ємною частиною антропологічних студій та дотичних до них сегментів вивчення літературних персонажів. Вибух інтересу до осмислення феномену старіння припадає на 70-і роки минулого століття, він охопив учених різних гуманітарних напрямів, що всебічно схарактеризувала Анна Гайдаш у статті «До питання дефініції літературознавчої геронтології» [1]. Тоді ж важливим джерелом інформації було визнано власне художній світ авторів різних часів і наро-

дів, у якому засобами мистецького слова зафіксовано проблему взаємин літньої людини і суспільства. Мала проза, романістика, драматургія зробили величезний внесок у формування колективного портрета людини у похилому віці, котра, як відомо, здебільшого закривається від допитливості молодшого покоління і залишається у статусі «речі в собі». Багато в чому діаметрально протилежні пріоритети різних вікових категорій не сприяють осмисленню своєрідності геронтогенезу. Натомість його віддзеркалення в літературному творі, особливо якщо автором є справжній майстер психологічного нюансування героїв,

стало для наукового поступу надзвичайно містким і важливим матеріалом. Зважаючи на сучасні демографічні процеси, коли частка людей поважного віку постійно зростає, закономірним є більш прискіпливий інтерес дослідників до вікової специфіки. До того ж художня література суттєво нарощує сфери, які не потрапляли в поле наукової обсервації. Нині праці з літературної геронтології кидають, зокрема, важливе світло на усталені стереотипи щодо літніх людей та пов'язані з ними ейджистські установки.

Однак поміж різножанрових текстів, які прямо чи опосередковано зосереджені на проблемі старіння людини, досі залишається на маргінесі лірика. Поезія упродовж останніх століть багато в чому асоціюється з молодістю, оскільки вона схильна відображати свіжість почуттів, багатство емоційних станів. Показово, що до ліричного самовираження більшою мірою вдаються молоді люди, причому інколи, успішно дебютувавши в поезії, згодом вони сповна відкривають свій таланти у прозі чи драматургії. Проте саме у віршах, ліричними героями яких є люди похилого віку, можна знайти розкриття внутрішнього стану особистості на схилі літ. Поезія варта уваги з геронтологічного погляду передусім тому, що в цьому роді літератури стара людина яскраво постає суб'єктом одкровення, а не об'єктом спостережень. Історія вивчення досягнень у ліриці засвідчує певний інтерес до творів, написаних авторами в зрілому віці. Зазвичай вони приваблюють філософічністю, глибокими роздумами про плін часу, у них впадає в око змінена оптика світосприйняття, що відповідає досвіду автора.

В українській поезії геронтологічну сферу суттєво збагатили такі автори медитативних віршів, як Микола Бажан, Дмитро Павличко, Микола Вінграновський та інші. Меншою мірою в творчості пізнього віку проявили себе жінки. Водночас їхній погляд з ситуації, позначеної, принаймні ще зовсім недавно, подвійною дискредитацією, заслуговує особливої уваги. Не секрет, що інколи ліричне «я» у віршах, написаних у глибокій старості, ховається за афористичною формою висловлювання, тяжіє до імперативів, дидактики та знеособлення. На цьому тлі виразно виокремлюється поезія Ірини Жиленко, яка старість обрала лейтмотивом своїх останніх збірок, хоча вивчення геронтологічного змісту її текстів досі відсутнє в літературознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одна з перших праць, присвячених глибокому всебічному аналізу явища старіння, належить

Сімоні де Бовуар і відома під назвою «Старість» (1970). Відома письменниця, яка зробила прорив у світоглядній системі європейців книгою «Друга стаття» (1949), вважала за потрібне порушити ще одну суспільну проблему, котра заслуговувала резонансу. Однак цього не сталося. «Друга стаття» з'явилася напередодні хвилі фемінізму 1960-х років і стала її філософським фундаментом та інтелектуальною зброєю жіночого руху. Працю «Старість» Сімона де Бовуар написала, коли їй було 62 роки і вона прискіпливо почала оцінювати взаємини з суспільством категорії літніх людей, не здатних захистити свої права. Більшість читачів і шанувальників де Бовуар на ту пору ще не досягли вікового кордону авторки, старість для них видавалася радше абстракцією. Між двома визначними працями французької мислительки є суттєва різниця на рівні пафосу. Риторика першої надихала на оптимістичний сценарій боротьби за гендерну рівність, а песимістичні узагальнення спостережень щодо старості засвідчували неминучу перемогу занепаду кожного, хто опиняється у віковій категорії «непродуктивної» частини населення. Книга Бовуар «Старість» стала дзеркалом, від якого громадська думка відвернулося.

Певною мірою Сімона де Бовуар передбачала таку реакцію. У Вступі до своєї книги вона наголошує, що феномен старості традиційно замовчують у світі, рушієм якого є інтереси молодих і зрілих людей. Свою мету авторка формулює чітко: «Саме тому я пишу цю книгу: щоб розірвати змову мовчання. Суспільство споживання, згідно з Маркузе, замінило нещасну совість на щасливу і відкидає будь-яке почуття провини. Ви маєте порушити його спокій. По відношенню до літніх громадян суспільство не тільки винне, але й злочинне» [9, с.7]. Письменниця наважилася голосно заявити про ігнорування людей на схилі їхнього життя, що потребувало негайної корекції, та спробувала висвітлити психологію представників цієї вікової групи. У її роботі всебічно використано фактаж результатів соціальних опитувань, який доповнили апеляції до літературних більш чи менш відомих образів. Є всі підстави вважати Сімону де Бовуар зачинателькою літературознавчої геронтології. Варто наголосити, що до уваги авторка брала тексти різних жанрів, включно з лірикою. І, зрозуміло, що окрему увагу вона проявляє до сутності старечих трансформацій жіноцтва, сфера якого і надалі залишалася утаємниченою для оптимістично налаштованого населення після випробувань Другої світової війни.

Історія досліджень специфіки похилого віку бере свої витoki з наукової думки класичної античності. Досі не втратив свого значення відомий трактат Ціцерона «Про старість». Однак вивчення образів старих людей в письменстві є надбанням значно пізнішого часу. Цінний внесок у студіювання літературних репрезентацій старості наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть зробили американські вчені Кетлін Вудворд, Маргарет Морганрот Гуллетт, Енн М. Вайат-Браун. До них долучилися і представники інших країн: Аг'є Свіннен (Нідерланди/Бельгія), Гелен Смол (Велика Британія). Низка напрацювань сприяла як більш глибокому розумінню процесів старіння, так і боротьбі з ейджизмом.

Важливий імпульс для нинішнього розвитку літературознавчої геронтології дали дослідження британської вченої Сари Фалкус. Вона зарекомендувала себе передусім дослідницею прози, зокрема фантастики, зосередженої на проблемах омолодження та трансгуманістичних перетворень. Їй належать глибокі спостереження над літературними відображеннями тілесності у світлі старіння. Саме Сара Фалкус виробила ті підходи, які нині вважаються правомірними у комплексних студіях з літературознавчої геронтології, зокрема вона проявила себе апологеткою поєднання літературних теорій із соціологічними, біологічними та гендерними дослідженнями. Сара Фалкус слушно доводила, що художня література слугує важливим джерелом для геронтології, «оскільки творчість не лише віддзеркалює суспільство, а є його органічною частиною, яка це суспільство й формує» [10, с. 53–54].

Знаковим для вказаного напрямку студій стало видання антології «Поетична мова старіння» (2023), яка об'єднала науковців, доробок яких багатий на дослідження наративів пізнього віку. Ця книга переконливо довела потенціал ліричної творчості як способу проникнення у світ старої людини, її досвіду втрати сил, переосмислення часу й місця, актуальності екзистенційних проблем. У збірці представлено інтерпретації сучасними вченими вибраних віршів про старіння авторів широкої амплітуди – від Вільяма Шекспіра і до Джорджа Оппена, приділено значну увагу ролі читання та письма у старості, індивідуальним нюансам світосприйняття. У рецензії на цю книгу, опублікованій у «Журналі літературних студій» (2024), Антуанетт Преторіус зазначає: «"Поетична мова старіння" – це текст, який однозначно свідчить про те, що літературна геронтологія як дисципліна досягла зрілості... він зберігає в собі

імпульс, який живить більшість галузей геронтологічних досліджень: визнання того, що старший вік слід розглядати як щось більше, ніж період занепаду...» [11].

Вказаний збірник цілком віддзеркалює тенденцію, яка переважає в літературознавчих дослідженнях – брак гендерної паритетності. На жаль, тільки з вісімдесятих років з'являються поодинокі праці, що інтерпретують старіння у поетичному контексті в жіночій оптиці. На цьому тлі особливо авторитетними нині видаються дослідження: Діани Х'юм Джордж «Хто цей привид-двійник, голова якого в золі? Жінки-поетеси про старіння» («Who is the double ghost whose head is smoke?: women poets on aging», 1986), Кетлін Вудворд «Осмислення віку: жінки, тіла, покоління» («Figuring Age: Women, Bodies, Generations», 1999), збірник праць «Старіння та гендер у літературі: дослідження творчості» (1993) та інші. У зазначеному напрямі дослідники передусім звертають увагу на доробок Грейс Пейлі (1922–2007), Розмарі Волдроп (нар. 1935), Мей Свенсон (1913–1989), які відтворювали духовну працю людини на порозі смерті, що вартує серйозних досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати авторську інтерпретацію трансформації ліричної героїні та її внутрішнього світу у віршах пізнього періоду Ірини Жиленко, окреслити психологізм саморозкриття, зміну іманентних потреб, специфіку душевних станів та життєвих горизонтів людини третього віку на прикладі збірок поетки «Цвітіння сивини» та «Світло вечірнє».

Виклад основного матеріалу. В українському поетичному просторі невидимість літньої жінки є усталеною рисою, але цю гендерну тенденцію повністю порушує Ірина Жиленко (1941–2013). Її творчість засвідчує «людський голос» (Сімона де Бовуар), що належить жінці у поважному віці, котрий завжди був слабким, а відтак і залишився не почутим. Сформована в колі шістдесятників, Ірина Жиленко послідовно тримала у фокусі власного ословлення повсякдення («святу буденність»), радість миттєвостей плину життя та спілкування з природою. Неповторність ліризму авторки, її напівдитяча закоханість у довкілля, увага до приватного життя та родинних цінностей видавалися абсолютно нетиповими для радянського пафосу. Звісно, талановита поетка мала свого читача, однак у критичному полі нерідко їй дорікали за аполітичність, міщанство. Тільки за роки незалежності написано низку студій, які обґрунтовують унікальність тихого тембру Ірини Жиленко, завдяки якому стала зрозумілі-

шою оптика покоління шістдесятниць, закоханих у життя – далеко не ідеальне в добу протистоянь з системою, що так і не змогла повністю уніфікувати радянську людину. За визначенням Олександра Ярового, основна особливість її художнього світу – уникання «барабанного гучнопису» [7, с. 45]. Авторські образи Ірини Жиленко переконують, що в будь-які часи запит на казку є природним, а міраж може скласти конкуренцію механічному виру буття без прикрас. На думку Карини Сардарян, «найбільш яскравими рисами поетичної творчості мисткині є стилістичні та лексичні контрасти, емоційність, сповідальність, інтонаційно-ритмічна експресивність, метафоричність, у багатьох творах відчутні фольклорні джерела» [3, с. 62]. За цією розкутістю, легкістю поступово все яскравіше проглядаються риси української ментальності, відбиток мудрості, що дає суб'єкту сили відповідати на всі виклики життя. Микола Жулинський, Валентина Саєнко, Віра Сулима, Людмила Тарнашинська, Дмитро Чистяк та багато інших дослідників убачають в доробку поетеси передусім «оду радості», що важко заперечити.

Видавши першу поетичну книгу «Соло на сольфі» в 24 роки, Ірина Жиленко продовжувала працювати над новими збірками, в яких героїня віршів змінюється майже непомітно. Однак провідна музична тема, яка наповнює її творчість, поступово наповнюється варіаціями, стає вагомішою і багатшою на відтінки. Усвідомлюючи себе частиною природи, лірична героїня поетки напрочуд спокійно сприймає закономірні вікові зміни, що позначаються на її перцепції та рецепції. Наприкінці ХХ століття в поезії Ірини Жиленко починає заявляти про себе передчуття нового досвіду, що оприявнює, зокрема, частотність використання лексеми «старість». Попри тотально приписуване жінкам прагнення зберегти вічну молодість, поетка не боїться визнавати вікові метаморфози. Подекуди її акцент на віці справляє враження експерименту вербалізації самопізнання.

Переживання вікових модифікацій стає центральним мотивом двох останніх збірок авторки, між якими є суттєва різниця. Якщо «Цвітіння сивини» (2003) написано за життя чоловіка і видане в рік його смерті, то «Світло вечірне» (2010) наповнене чітким усвідомленням кроків смерті, які кружляють навколо самотини, що досягає абсолюту. Передостання збірка приваблює миттєвостями втіхи, дарованими сімейній парі, котра розцінює свою старість без зайвої драматизації, як необхідну сходинку життєвого шляху. За спостереженнями Елеонори Соловей,

«...у «Цвітінні сивини» з'являються не просто нові, а й неможливі, здавалось би, риси: прозорість, простота, упокорена лагідність, спокійний сум передчуттів і мудре прийняття всього, що має бути» [2, с. 372]. У збірці констатації плінності часу чіткі; під тягарем похилих років будь-які ілюзії щодо прийдешнього відкинуто твердо й рішуче. Паралельно у статус старості органічно переведено усе довкілля: погляд приковує «старе дерево», «старенький програвач», «фотель потертий», «благенький халат», «старенька спальня», «старе вино» тощо

По-іншому сприймається тілесність – «легко тіло моє відцвіло» [2, с. 234]. Тепер воно розчиняється в душі, якою лірична героїня продовжує контактувати з місцем, підтверджуючи, що вона є частиною живого світу. У «Цвітінні сивини» знаходимо деякі замальовки, які можуть репрезентувати категорію ідилічної старості. Авторка подає крупним планом миті, які ніби поєднують смертну людину з вищими силами, ірреальність набуває невидимих раніше сенсів. Не впадаючи в релігійну містику, Ірина Жиленко інколи демонструє пантеїстичного просвітлення. Водночас вона не зраджує сама собі, коли змальовує реальні побутові картинки подружжя, яке збирає «втіхи», що можуть дозріти тільки в старості. Для іншого неквапливості дачного існування здається рутинною банальністю, але лірична героїня затамовує подих, убачаючи у його простоті найвищі щедроті.

Спить у шезлонгу

старий письменник.

І пес біля нього спить.

Дружина у затінку чистить сома.

Боже, спини цю вечірню мить [2, с. 229].

«Вечірня мить» стає темпоральним маркуванням останнього відтинку життєвої динаміки: з'являється справжня насолода спивати час, що триває. Та все ж поетка далека від ідеалізації періоду старості, у її віршах спостерігаємо нагромадження тривоги, дискомфорту, смутку в останньому віковому притулку, з якого неможливо втекти. Тепер невгамовний шум вулиць з його потоком людей перестає вабити. Стара жінка починає відчувати себе володаркою і повелителькою простору власне у власній домівці і навколо неї – цього їй цілком досить для самоствердження. Ангеліна Столітня слушно зауважує: «Якщо говорити про дім, то це простір, який не є відірваною, окремою дійсністю, а насправді – частиною значно ширшого владного дискурсу...» [5, с. 282]. На це вказують, зокрема, такі деталі: героїня

віршів Ірини Жиленко своє крісло вважає «нестаріючим троном» [2, с. 348], а сивину – «найсрібнішою з корон» [2, с. 351].

Знаковою для ландшафту локального простору поетки є «задумана гора», з якою лірична героїня уособлює саму себе. Вік статечності вимагає статичності, він скутий інерцією, малорухомість стає абсолютно комфортною, а прагнення до нерухомості природним. Художній світ збірки доводить беззастережно прийняття інволюції, радощів вегетативного існування, тяжіння до перетворення на камінь. Нагадаймо, що Зигмунд Фройд у праці «По той бік принципу задоволення» припустив, що всі живі істоти інстинктивно проявляють фундаментальну схильність повертатися до неорганічного стану [6, с. 33, 35]. Трактування часу в Ірини Жиленко заперечує прагнення до тайни вічності, для неї його коловорот, котрий зумовлює повне переродження людини, залишається загадкою, що підтверджують численні риторичні питання. У вірші «Музика» авторка позначає хід часу звуковими домінантами, які супроводжують людину: спочатку вслухання в шедеври класиків, потім відкриття музики природи, і врешті все це перемагає шурхіт осіннього листя, яке уособлює завершальну стадію присутності у світі:

А його змітали,
бо ж таки сміття.

А воно питало,
що таке життя? [2, с. 235]

Видозміна внутрішніх процесів приносить відчуття перетворення власного буття на його візію, схожу на сон. «Я снюсь» [2, с. 327] – неодноразово повторює авторка у збірці «Цвітіння сивини». Відсторонена фіксація лягла в основу й такого образу: «Залишилось мене у мені / На самісінькім дні [2, с. 234]. Однак згусток душі ще відгукується на динаміку, яку дарує споглядання довкілля. Це й порив вітерця, і переливання відтінків неба, та особливо часто в образному світі Ірини Жиленко згадується дощик – останній змальований у її доробку не лише візуальними штрихами, але й звуковими (він то «дзвенить», то «шелестить», то «хлипає»), а також тактильними. Контакт з опадами – теплим дощиком, «зливами нічними», ранковою мжичкою – налаштовує на реєстри живого, вдячність за тривалість життя.

З останніх збірок Ірини Жиленко виразно постає її останній притулок, який вона називає «гніздом». Вік зумовлює бажання присісти, прилягти, що підтверджують найчастіше згадувані меблі – стілець, «старомодний диван», шезлонг, дзиглик (водночас це і пункти спостережень).

Вікно, годинник, лампа, книжкові шафи, торшер – так лаконічно вона описує інтер'єр скромного помешкання («келію / останніх на землі інтелігентів» [2, с. 246]), але воно рідне й обжите, сповнене асоціаціями, що повертають у минуле, тому жодні зміни консервативний розум людини у старому віці не приймає.

Згасання бажань – ще один лейтмотив пізньої лірики Жиленко:

Боже, не треба мені вже нічого.

Тільки – вікно і лозовий стілець.

Тільки останній оцей промінець,

Котрий багрянинь гераньку убогу [2, с. 240].

Непроминальним багатством для ліричної героїні стає калейдоскоп картин природи, інколи музичні твори, в які закохалася ще в молодості, «запах м'яти в чаї» тощо. Ці реалії для неї видаються справжньою свободою, яка дорожча за будь-які привілеї. Вона здатна побачити себе збоку «кумедною бабуркою», «день пенсійний» якої ще спроможний подарувати все, що потрібне для щастя. Однак цей реєстр тихої благості перемикається у збірці «Світло вечірне». Тепер, коли вона стала вдовою, «супровід смерті», що лише зрідка нагадував про себе у попередній збірці, стає повсякденням ліричної героїні. Вона чітко відчуває себе поза межами життя, оскільки воно для неї добігло кінця: «Мене нема між вас. Я – поза» [2, с. 318]; «зайва, мов тінь від верби / коли сонце погасне [2, с. 329]. Самотність, яка раніше сприймалася як «солодкий хрест», стає щомиттєвим і невідступним тягарем. Усе менше вабить завіконня. Тепер її пристанище – куток, а єдиною істотою, котра розділяє день за днем, – старий пес. Утім, близький кінець не сприймається трагічним, душа радше буденно «ладнається в дорогу». І мало що може схвилювати в час чернечого підпорядкування днів і ночей очікуваному. Як слушно зауважила Елеонора Соловей, «зазирання в тайну неминучого відходу за межу все ж набуває з віком дещо відмінних тонів: одна справа просто знати, інша – відчути подих тієї прірви...» [4, с. 368]. Поступово починається не лише прийняття, але й закликання смерті як рятівниці – «Обмини мене, чашо весни» [2, с. 327]. Прикмети омертвіння лягають на все, що її оточує: тепер вітер для неї «смертний», старий місяць у небі, немов на смертному ложі, насторожує «мертва тиша чужих веранд», апогеєм стає відчуття, що «померли всі слова» [2, с. 322]. Це відчуження від виру живого виглядає абсолютно природним, воно фіксується без піднесення і без жалю: світ не зупиниться, коли втрапить ще одну душу. Хоча інколи їй здається,

що все навпаки – «світу немає без мене» [296].

Якщо час від часу лірична героїня ще слухає музику (Моцарта, Шуберта, Рахманінова), то читання приносить їй усе менше задоволення. Так, в її інтер'єрі важливе місце належить книгам та іншій друкованій продукції, але це лише атрибут минулого. Напередодні «вічної зими» вона усвідомлює, що «усі слова людські – лушпа, / і потрух – наймудріші фоліанти [2, с. 295]. Хіба що зрідка відкриває «детектив» або видання своїх приятелів. Способом життя ліричної героїні стає відсутність будь-якого поспіху, а свій погляд вона найчастіше спрямовує на контури красвидів – «просто сядь і дивись у вікно. / І нічого не прагни» [2, с. 301]. Що стосується віршування, то воно в останній збірці прокоментовано суперечливо. Ідентифікація себе як літераторки є наскрізною у збірці «Цвітіння сивини», хоча і в ній частіше доводиться авторці «закреслювати рядки, / такі сльозливі і сльотаві» [2, с. 238]. Все рідше проситься під її перо «ласкавий вірш». Однак згодом потреба віршувати майже повністю зникає і вона пізнає щастя «забувати слова». Тепер колишня поетеса уві сні перетворюється на фіранку, яка гойдається «між світлим снігом і дитячим сном» [2, с. 253], тобто самодостатній ритм ще наповнює її, але він уже не потребує оздоблення словами. І все ж у «Цвітінні сивини» має місце сподівання на «невичерпність молоду / старенького пера» [2, с. 257]. Інколи ще виникає бажання поміркувати над сакраментальним питанням «Що поезія може?» [2, с. 271]. Але вірші, написані в старості, Ірина Жиленко ставить поряд з усіма останніми привілеями існування, котрі треба приймати з покорюю і вдячністю. Сумний висновок, що насправді поезія «нічого не може», – це не зрікання своєї професії, а радше усвідомлення «беззахисності» пориву до творчості і його минулості. У зрілій поезії час сприймається порогом фіналу, якого нарешті досягнуто і повернення назад неможливе. Щоправда, його ще супроводжує «сивий край блокноту», в якому залишається все більше недописаних рядків.

У збірці «Світло вечірне» з перших віршів помітна зміна настроїв поетеси. Тепер вона не лише як homo legens, але і як скриптор, авторка книг переживає девальвацію цінності слова, намагань самовиразитися в ньому. І хоч зрідка вона ще залишає поетичні нотатки, та все ж доходить висновку, що справжня поезія твориться винятково «мовою безмов'я». Власне, це схоплена миттєвість – візуальне, інтелектуально-ірреальне відкриття. Проте воно легко зникає і має вартість

навіть у тому випадку, якщо не схоплене сітями слів. Мотив тиші, безгоміння, культ мовчання в останній збірці досягають максимальної щільності. Мовна тріскотня стає для неї нестерпною – чи то розмови сусідів, чи віщування телеведучих, чи суперечки, які розгоряються на черговому майданному зібранні. Тепер лірична героїня відкриває для себе «душі слів», цінність несказаного, огорнутого мовчанням. Розмови зі світом, у якому фактично вже себе не бачить лірична героїня, втрачають будь-який зміст, і замість власного імені вона позначає себе зворотом «та, що минула». Вкраплення рідкісних миттєвостей вдовolenня не заперечує втрату запиту на позитивне мислення. З оков безрадісного щоденн ліричну героїню може врятувати тільки перехід кордону в засвітття, який поглинув її друзів, коханого чоловіка. І якщо машинально вона ще ідентифікує себе щасливою людиною, яка увійшла в коло унікальних представників покоління, то тільки завдяки спогадам. І ця уявна реальність примирює її з сірістю повільного вмирання, оскільки залишається віра, що в складках міжчасся вона залишиться в тій іпостасі поетки Ірини, захопленої багатоликим життям, якою її знали раніше найближчі.

Висновки. Ірина Жиленко – одна з українських мисткинь, яка з психологічною точністю відтворила особливості старіння жінки-інтелігентки. У дослідженні встановлено, що дві її останні збірки («Цвітіння сивини» та Світло вечірне») різнобічно представляють внутрішній стан людини, яка відкриває себе по-новому, увійшовши у період третього віку. Кожна з цих збірок відображає різні етапи геронтогенезу.

«Цвітіння сивини» сповнене спокою людини, яка виконала своє призначення на землі і тепер відчуває радість в обсервації і тихому прощанні з життям, що дарує їй миттєвості щему, бажання ословити їх в поезії. У «Світлі вечірньому» тривання в часі вже не приносить утіхи, самотність сприймається як репетиція не-існування, що наближається і стає навіть бажаним. Попри дисгармонію, а подекуди і хаос імпульсів, які спонукають віршувати ліричну героїню, читач має можливість спостерігати за її величезною внутрішньою роботою, зосередженою на пошуку камертона, котрий має увінчати ієрархію підсумкових емоцій та медитацій людини, яка завершує свою життєву стежу. У зв'язку з вичерпуванням будь-яких мотивацій, пізній період людського віку, з одного боку, перетворюється на імітацію життя, з другого – є важливим етапом остаточного самоприйняття та визнання кінцевості життя як дару.

Поетична творчість Ірини Жиленко засвідчує, що її пізня лірика заслуговує на окрему увагу в контексті літературознавчої геронтології. Через власний досвід старіння поетеса змогла артикулювати ті внутрішні трансформації, які зазвичай залишаються неозвученими, особливо у сфері жіночого письма та його вивчення. Її вірші стають важливим документальним свідченням, які розширюють наші уявлення про шукання менталь-

ного опертя перед очима смерті. Аналіз останніх збірок Ірини Жиленко дозволяє стверджувати, що українська поезія має власний, оригінальний внесок у світову літературну геронтологію, а жіночий голос у цій сфері виявляється надзвичайно багатим і глибоким. Перспективою цього дослідження є інтерпретація доробку інших українських поеток, які залишили слід у ліриці геронтологічного спрямування.

Список літератури:

1. Гайдаш А. В. До питання дефініції літературознавчої геронтології. Літературний процес: методологія, імена, тенденції: Вип. 13. 2019. С. 18–23.
2. Жиленко Ірина. Євангеліє від ластівки. А-ба-ба-га-ла-ма-га. 2017. 384 с.
3. Сардарян К. Г. Осмислення творчої платформи І. В. Жиленко. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2015. Вип. 15(1). С. 60-63.
4. Соловей Е. «І те життя було мені як свято!». *Жиленко Ірина. Євангеліє від ластівки. А-ба-ба-га-ла-ма-га*. 2017. С. 363–373.
5. Столітня А. Винайдення жіночої старості: досвіди жіночого старіння як практика повсякденного життя в сучасній українській малій прозі. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2025. Вип. 41. С. 280–288.*
6. Фройд З. По той бік принципу задоволення / Пер.з нім. В. Б. Чайковського. Харків: Фоліо, 2019. 155 с.
7. Яровий О. Смислові контури поезії Ірини Жиленко / О. Яровий // Слово і Час. – 2000. – № 10. – С. 45–47.
8. A Poetic Language of Ageing / ed. by O. V. Lehmann, O. Synnes. London : Bloomsbury Academic, 2023. 232 p.
9. De Beauvoir Simone. *La Vieillesse*. Gallimard. Published by FOLIO, 2020. 782 p.
10. Falcus S. Literature and Ageing. *Routledge Handbook of Cultural Gerontology*. L. and N. Y.: Routledge Taylor and Francis Group. 2015. Pp. 53–60.
11. Pretorius A. Literary Gerontology Comes of Age [Review of the book A Poetic Language of Ageing, by O. V. Lehmann & O. Synnes (eds.)]. *Journal of Literary Studies*. 2024. Vol. 40. URL: <https://unisapressjournals.co.za/index.php/jls/article/view/16073/7665> (дата звернення: 09.01.2026)

Kocherga S. O. GERONTOLOGICAL MOTIFS IN IRYNA ZHYLENKO'S LATE POETRY

The article deals with gerontological motifs in the late poetic works of Iryna Zhylenko, specifically in the collections Tsvitinnya syvyny (The Blossoming of Gray Hair, 2003) and Svitlo vechirnie (Evening Light, 2010). The purpose of the study is to analyze the uniqueness of the author's artistic depiction of the dynamic aging process of a female intellectual in the light of literary gerontology – a relatively new field in the Ukrainian humanities. A brief review is conducted of the works that formed the basis of interdisciplinary approaches to the study of age-related changes represented in artistic texts, including those by Simone de Beauvoir, Sarah Falcus, Kathleen Woodward, and other representatives of gerontological studies. Emphasis is placed on lyric poetry as a marginalized segment of gerontological studies, within which the elderly person appears not as an object of observation, but as a subject of self-reflection.

The article traces the transformation of the lyrical heroine, as well as changes in her inner world and priorities at the final stage of the life path. An analysis of Iryna Zhylenko's last two collections allows for the differentiation of various stages of gerontogenesis: from the calm acceptance of age-related changes and the joy of contemplating nature in Tsvitinnya syvyny, to deep loneliness, alienation from the world, and meditations in anticipation of death in Svitlo vechirnie. The author substantiates the logic behind the idyllic interpretation of the lack of future prospects, which results in a higher appreciation for moments of the present and impulses of memory. However, a fixation on the painful devaluation of life's joys gradually begins to prevail.

The article characterizes the author's psychological mastery in reproducing the entire range of personality states during the age of crisis, the versatility of the lyrical heroine's self-disclosure, and the reinterpretation of time and corporeality. The narrowing of the spatial coordinates of existence is clearly illustrated by the leading discourse of the home and the warm interpretation of the familiar interior. The tendency towards the fading of desires and the gravitation towards quietness and silence is highlighted. The study emphasizes

the transformation of the writer's identity in her twilight years and defines the main milestones in the evolution of her attitude towards creativity and art.

The research confirms the significance of lyrical self-expression for understanding the distinctiveness of the transformational processes of a person of the "third age," their acceptance of the loss of vitality, existential experiences, and the search for meaning in the face of death. The study places Iryna Zhylenko's oeuvre within the context of world literary gerontology and demonstrates the originality of the Ukrainian contribution to this field, particularly regarding the representation of the female voice.

Keywords: *literary gerontology, gerontogenesis, late poetry, female experience, lyrical heroine.*

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026